

Robert Kłaczyński

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej wobec państw Grupy Wyszehradzkiej

Russian Federation energy strategy in view of Visegrád Group

Słowa kluczowe: gaz, ropa naftowa, Federacja Rosyjska, Grupa Wyszehradzka, strategia energetyczna

Key words: Gas, oil, Russian Federation, Visegrad Group, energy strategy

Streszczenie

Federacja Rosyjska to obecnie największy eksporter gazu ziemnego oraz ropy naftowej na europejski rynek paliw. W skład europejskiego rynku paliw wchodzi państwa zrzeszone w V4. Różnią się potencjałem energetycznym, przyjętą strategią polityki zagranicznej, w tym oceną roli i znaczenia jakie UE powinna odgrywać w ramach prowadzonej przez siebie polityki energetycznej. Elementami wspólnymi w zakresie prowadzonej przez kraje V4 polityki energetycznej pozostają uzależnienie od Federacji Rosyjskiej w zakresie importu ropy naftowej i gazu ziemnego oraz związane z tym obawy dotyczące bezpieczeństwa energetycznego. Wszystko to ma miejsce w obliczu realizowanej przez władze rosyjskiej strategii budowy „mocarstwa energetycznego”, które wykorzystując surowce energetyczne jako źródło kreacji relacji w polityce zagranicznej, wewnętrznej będzie zdolne wpływać na bieg wydarzeń na Starym Kontynencie. Publikacja *Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej wobec państw Grupy Wyszehradzkiej* ma na celu przybliżenie relacji pomiędzy Federacją Rosyjską a państwami Grupy V4 w zakresie handlu, przesyłu surowców energetycznych jak również przejmowania przez Federację Rosyjską infrastruktury poszczególnych sektorów energetycznych krajów Europy Środkowo-wschodniej.

Abstract

The Russian Federation is the biggest petrol and natural gas exporter to the European petrol market. The V4 countries are a part of this market. They have various energy potential, various foreign policy making conceptions and finally they have different opi-

nions about UE's role on the European petrol market. What they share is dependency on the Russian Federation in the natural gas and petroleum import, and energy security concerns. All this together overlaps with Russian "energy hegemony" strategy aimed at using the natural resources as a tool to create foreign and domestic policies and influencing ongoing events in Europe. Thus a paper entitled "Russian Federation's energy strategy towards Visegrad Group Countries" aims to characterize relations between Russian Federation and V4 Countries within the energy policies conducted by this international relations players.

Wprowadzenie

W wyniku rozpadu ZSRR powstało szereg nowych państw, inne kraje znajdujące się dotychczas w strefie wpływów ZSRR uzyskały suwerenność. Zmieniła się geopolityczna mapa świata. W szczególności sposób proces ten dotyczył Starego Kontynentu. Powstała na gruzach imperium Federacja Rosyjska zmagająca się z poważnymi problemami związanymi z prowadzoną przez władze tego kraju polityką wewnętrzną. Niestabilność gospodarcza kraju, silne tendencje odśrodkowe uniemożliwiały prowadzone skutecznej polityki zagranicznej¹. Niewiele też z atrybutów mocarstwowości pozostało Federacji Rosyjskiej do wykorzystania w ramach realizowanej strategii odbudowy mocarstwowej pozycji. Najważniejszym narzędziem kreacji polityki zagranicznej okazały się surowce energetyczne². To na nich swoją koncepcję powrotu Federacji Rosyjskiej na arenę międzynarodową jako pełnoprawnego uczestnika stosunków międzynarodowych oparł pełniący od 2000 roku funkcję prezydenta Władimir Putin. Jednym z celów tej strategii było uzależnienie państw wchodzących w skład Starego Kontynentu od dostaw rosyjskich surowców energetycznych, w tym zwłaszcza

¹ Szerzej o procesie rozpadu ZSRR, powstaniu suwerennych państw, problemach polityczno-społeczno-ekonomicznych Federacji Rosyjskiej w pierwszych latach po uzyskaniu suwerenności S. Kotkin, *Armagedon był o krok. Rozpad Związku Radzieckiego 1970–2000*, Warszawa 2009.

² Obok niewątpliwych korzyści wynikających z możliwości eksportu surowców energetycznych problemem związanym z ich wykorzystaniem było zbytne uzależnienie gospodarki rosyjskiej od cen uzyskiwanych za ropę naftową i gaz ziemny. Prowadzi to do monokulturowości gospodarczej kraju, negatywnie wpływa na innowacyjność procesów ekonomicznych. Często więc w stosunku do Federacji Rosyjskiej używa się określenia „Imperium Peryferii”. Spadek cen za ropę naftową oraz gaz ziemny na globalnym rynku paliw w połączeniu z wprowadzonymi w 2014 roku sankcjami gospodarczymi wymierzonymi w Federację Rosyjską doprowadził do uruchomienia procesu zmian w dotychczasowym systemie ekonomicznym państwa. Trudno jednak podejrzewać aby Rosjanom udało się w szybkim czasie i bezkolizyjnie dokonać koniecznych reform systemu gospodarczego, aby ten stał się innowacyjny i zdolny do konkurencji w warunkach wolnorynkowych. T.A. Kisielewski, *Schyłek Rosji*, Poznań 2007, s. 45–74; B. Kagarlicki, *Imperium Peryferii. Rosja i system światowy*, Warszawa 2012, s. 456–460.

cza gazu ziemnego³. O ile jednak kraje zachodnie dysponują w miarę zdywersyfikowanym rynkiem paliw o tyle państwa Europy Środkowo-Wschodniej od wielu lat są zmuszone do zmagania się z rosyjskim monopolem na dostawy gazu ziemnego oraz ropy naftowej. W szczególny sposób dotyczy to krajów Grupy V4. Polska, Czechy, Węgry oraz Słowacja są uzależnione od dostaw gazu ziemnego oraz ropy naftowej od rosyjskiego kontrahenta. Stopień uzależnienia jest w ich przypadku wysoki, aczkolwiek mocno zróżnicowany. Zapotrzebowanie na relatywnie duże ilości surowców energetycznych zgłasza strona polska, co wynika z jej potencjału ekonomicznego, liczby ludności. W mniejszym stopniu ze względu na powierzchnię kraju, liczbę ludności, infrastrukturę przesyłową zgłaszają pozostałe państwa Grupy V4. Kraje Grupy Wyszehradzkiej starają się zbudować konstrukcję bezpieczeństwa energetycznego w oparciu zarówno o dywersyfikację źródeł pozyskiwanych surowców energetycznych, jak również zróżnicowanie tras ich przesyłu. Federacja Rosyjska dąży do utrzymania monopolistycznej pozycji, wykorzystując do tego posiadane zasoby oraz infrastrukturę techniczną. W ramach przyjętej strategii energetycznej realizuje projekty nowych instalacji przesyłowych przebiegających z pominięciem państw niechętnych rosyjskiej wizji rozwoju europejskiego rynku paliw. Dotyczy to zwłaszcza Polski, Ukrainy oraz państw nadbałtyckich. Przykładem takiej inwestycji była budowa instalacji „North Stream”. W przyszłości strona rosyjska zamierza zrealizować inwestycje w postaci budowy „North Stream 2” oraz „Turkish Stream”. Utrata pozycji krajów tranzytowych osłabia pozycję państw Europy Środkowo-Wschodniej na europejskim rynku paliw. Rynek paliw Grupy V4, mimo iż pozostaje w orbicie zainteresowań państwa rosyjskiego, stanowi jednak tylko wycinek większej całości. Siła tego rynku jest determinowana rosyjsko-niemieckimi relacjami w sferze energetycznej, jak również globalnym układem sił na globalnym rynku obrotu gazem ziemnym oraz ropą naftową. Tak definiowana rzeczywistość generuje problemy związane z szeroko rozumianym bezpieczeństwem energetycznym dla państw Grupy V4.

Artykuł *Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej wobec państw grupy Wyszehradzkiej* powstał w oparciu o wykorzystanie metody studium przypadku, która wydaje się być odpowiednia dla prowadzonych przez autora badań naukowych. Materiałami źródłowymi wykorzystanymi do powstania artykułu były opracowania, dokumenty ośrodków analitycznych oraz liczne materiały netograficzne oraz prasowe. Publikacja obejmuje swoją treścią zagadnienia związane z rynkiem ropy naftowej i gazu ziemnego państw grupy V4 w szczególności zaś rolą Federacji Rosyjskiej na środkowoeuropejskim rynku paliw. Autor nie podjął tematu problemu rynku energii elektrycznej

³ Szerzej: W. Paniuszkin, M. Zygar, *Gazprom: rosyjska broń*, Warszawa 2010; R. Kłaczyński, *Ropa naftowa i gaz ziemny obszaru postradzieckiego. Rola i znaczenie surowców energetycznych w polityce Kremla*, Kraków 2010, s. 24–33.

grupy państw V4 ze względu na niewielkie ramy ilościowe artykułu. Temat ten jest na tyle interesujący pod względem badań naukowych, iż stanowić on powinien w przyszłości materiał na kolejny artykuł naukowy.

Potencjał energetyczny Federacji Rosyjskiej

Federacja Rosyjska dysponuje strategicznie ważnymi zasobami gazu ziemnego oraz ropy naftowej. Wielkość złóż gazu ziemnego szacuje się na 44,4 bln m³ surowca co przekłada się na 23,7% całości globalnych zapasów „błękitnego paliwa”. Wielkość zasobów ropy naftowej to blisko 10,2 mld ton, co przekłada się na 5,6% całości światowych zasobów „czarnego złota”⁴. W 2016 roku produkcja ropy naftowej w Federacji Rosyjskiej wyniosła blisko 544 mln ton, zaś gazu ziemnego 637 mld m³. W przypadku ropy naftowej dawało to Federacji Rosyjskiej pierwsze miejsce na świecie. W ramach produkcji gazu ziemnego wielkość wydobycia sytuowała stronę rosyjską na drugim po USA miejscu⁵. W 2015 roku eksport rosyjskiej ropy naftowej wyniósł blisko 220 mln ton i był o 10% wyższy niż w roku poprzednim⁶. Eksport gazu ziemnego utrzymywał się na poziomie 200 mld m³⁷. Pokłady ropy naftowej i gazu ziemnego będące w dyspozycji Federacji Rosyjskiej rozproszone są niemalże na całym obszarze największego państwa świata. Największe eksploatowane zasoby „błękitnego paliwa” znajdują się na Syberii Zachodniej. Poważne zasoby gazu ziemnego zostały również odkryte na Syberii Wschodniej, Półwyspie Jamalskim, Kaukazie Północnym oraz na rosyjskiej Dalekiej Północy. Pewne choć jeszcze nie do końca zweryfikowane pod względem wielkości złoża gazu ziemnego znajdują się na Morzu Czarnym w pobliżu Półwyspu Krymskiego anektowanego w 2014 roku przez stronę rosyjską⁸. Poważnym wyzwaniem stojącym przed rosyjskim sektorem energetycznym jest stopień wyeksploatowania złóż gazu ziemnego. W przypadku pokładów zachodniosyberyjskich (Urengojskie, Hamburskie, Miedwieżje) spadek wydobycia w ostatnich latach osiągnął 20 mld–25 mld m³, stąd też władze rosyjskie rozpoczęły realizację szeregu pro-

⁴ K. Stala-Szlugaj, U. Lorenz, *Rynek surowców energetycznych w Rosji: ropa naftowa i gaz ziemny*, „Przegląd Górniczy” 2010, s. 32. Eksperti różnią się w ocenie zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego będących w dyspozycji Federacji Rosyjskiej. Według danych rosyjskich na 2012 r. zasoby ropy naftowej wyniosły 28,7 mld ton, zaś gazu ziemnego 68,4 bln m³. *Rosja ujawniła swe zasoby ropy i gazu*, PAP, 12.07.2013.

⁵ D. Malinowski, *Jakie wydobycie ropy i gazu w Rosji?*, http://gazownictwo.wnp.pl/jakie-wydobycie-ropy-i-gazu-w-rosji,284534_1_0_0.html [dostęp: 15.03.2017].

⁶ J. Wyganowski, *Co czeka sektor gazu i ropy w 2016 roku?* „Energia Gigawat” 2016, nr 1, s. 4.

⁷ *Eksport gazu ziemnego*, <http://www.dane-statystyczne.wybornie.com/eksport-gazu-ziemnego.html> [dostęp: 17.03.2017].

⁸ J. Wyganowski, *Po co Rosja bierze Krym*, „Energia Gigawat”, Warszawa 2014, nr 3, s. 1–4.

jektów zagospodarowania kolejnych złóż „błękitnego paliwa”. Wśród strategicznie ważnych inwestycji należy wspomnieć o rozpoczęciu w grudniu 2008 roku eksploatacji leżącego na Syberii Wschodniej złoża Jamalskiego⁹. Do pewnego stopnia zasoby rosyjskiej ropy naftowej pokrywają się z mapą występowania pokładów gazu ziemnego. Największe złoża „czarnego złota” znajdują się na Syberii Zachodniej, z których jeszcze na początku drugiej dekady XXI wieku pochodziło blisko 75% całości rosyjskiej produkcji surowca. Wśród zachodniosyberyjskich pokładów „czarnego złota” na uwagę zasługuje złożo Liantarskoje, którego wielkość pokładów szacowana jest na 2 mld ton¹⁰. Ropę naftową wydobywa się również w Timańsko-Peczorskim Zagłębiu Naftowym oraz Wołżańsko-Uralskim Zagłębiu Naftowym. W tym ostatnim na uwagę zasługuje złożo Romaszkonskoje, którego zasoby szacowane są na blisko 3 mld ton¹¹. Perspektywicznym w zakresie możliwości produkcji ropy naftowej obszarem Federacji Rosyjskiej jest Syberia Wschodnia. Ropa naftowa jest również produkowana na Półwyspie Jamalskim oraz w należącej do strony rosyjskiej części Arktyki. Podobnie jak w przypadku złóż gazu ziemnego strona rosyjska liczy na możliwość eksploatacji pokładów surowca zalegających Morze Czarne. Poważne zasoby ropy naftowej znajdują się również w rosyjskim Tatarstanie. Dopełnieniem rosyjskiej mapy pokładów ropy naftowej są złoża w należącej do Federacji Rosyjskiej części Akwenu Kaspijskiego oraz na Sachalinie. Sachalińskie pokłady są szacowane na blisko 0,4 mld ton¹². Wśród rosyjskich spółek zajmujących się eksploatacją, przesyłem gazu ziemnego na plan pierwszy wysuwa się Gazprom. Bardziej zróżnicowany jest za to rynek produkcji ropy naftowej, choć również i w tym przypadku w ostatnich latach rozpoczął się proces koncentracji produkcji. Największymi rosyjskimi spółkami zajmującymi się wydobywaniem ropy naftowej pozostają Rosneft oraz Łukoil. Wśród innych firm na uwagę zasługują TNK-BP, Gazprom, Novatek¹³.

Potencjał energetyczny państw Grupy V4

Potencjał energetyczny państw Grupy Wyszehradzkiej determinuje brak strategicznych zasobów gazu ziemnego oraz ropy naftowej, zdolności magazynowe paliw oraz dostęp do sieci przesyłowej. Niewielkimi zasobami gazu ziemnego oraz ropy naftowej dysponują Republika Czeska oraz Słowacja. Nie co większymi, choć niepozwalającymi na uzyskanie samowystarczalności, Węgry oraz Polska.

⁹ A. Grabowska, *Dylematy energetyczne Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1, s. 81.

¹⁰ K. Stala-Szlugaj, U. Lorenz, *Rynek surowców...*, s. 33.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

Polska dysponuje złożami gazu ziemnego szacowanymi na 145 mld m³, surowca co przy rocznym zużyciu na poziomie 15 mld m³ nie jest wielkością wystarczającą do zaspokojenia popytu ze strony wewnętrznego konsumenta. Zasobność istniejących złóż „błękitnego paliwa”, ich dostępność, jak również analizy geologiczne wpływające na ocenę możliwości występowania surowca wpływają na niewielkie zainteresowanie koncernów energetycznych koncesjami na poszukiwanie i produkcję gazu ziemnego. W 2016 roku zaledwie 39 firm posiadało koncesje na poszukiwanie i eksploatację złóż „błękitnego paliwa”. Wpływ na to mają również najnowsze ekspertyzy dotyczące możliwości produkcji gazu ze złóż niekonwencjonalnych. Początkowe optymistyczne prognozy mówiły o możliwości występowania w pokładach łupków bitumicznych nawet do 5,2 bln m³ surowca. Obecnie złoża gazu niekonwencjonalnego szacuje się zaledwie na 0,3 bln m³. Biorąc pod uwagę problemy techniczne związane z eksploatacją surowca, jak również potencjalne oddziaływanie procesów produkcyjnych na środowisko naturalne wydobycie gazu łupkowego na skalę przemysłową wzbudza kontrowersje. Największą firmą zajmującą się w Polsce produkcją błękitnego paliwa jest PGNiG. W 2015 roku produkcja gazu ziemnego w Polsce osiągnęła poziom 4,2 mld m³ surowca¹⁴. W 2016 roku wydobycie gazu ziemnego było nie co wyższe zamykając się wielkością 4,7 mld m³ surowca. Wzrost był możliwy wskutek realizacji projektów nowych kopalni „błękitnego paliwa”¹⁵. Przykładem kopalni zajmującej się produkcją gazu ziemnego jest przedsiębiorstwo Kościan-Brońsko dysponujące łącznie 31 odwiertami. Dzielne wydobycie surowca kształtuje się na poziomie 3,6 mln ton¹⁶. Stosunkowo niewielkie są zasoby ropy naftowej, którymi dysponuje strona polska co przekłada się na ograniczoną ich produkcję. Wskutek otwarcia kopalni Lubiatów–Międzychód–Grotów udało się zwiększyć produkcję ropy naftowej do poziomu 0,8 mln ton w 2015 roku i 1,2 mln ton w 2017 roku. Zasoby ropy naftowej pokładów lubiatowskich sięgają poziomu 7,2 mln ton, co jak na polskie uwarunkowania geologiczne jest wielkością znaczącą¹⁷. Kopalnia należy do polskiego koncernu energetycznego PGNiG. Obok niego wydobyciem ropy naftowej, choć na znacznie bardziej ograniczoną skalę zajmuje się grupa Lotos, która prowadzi eksploatację złóż roponośnych zalegających dno Bałtyku zarówno w polskiej, jak i litewskiej strefie ekonomicznej¹⁸.

¹⁴ T. Furman, *Polska ma duże udokumentowane zasoby gazu ziemnego*, <http://www.rp.pl/artykul/1162276-Polska-ma-duze-udokumentowane-zasoby-gazu-ziemnego.html#ap-1> [dostęp: 18.03.2017].

¹⁵ PGNiG *prognozuje wydobycie 4,7 mld m³ gazu i 1,2 mln ton ropy w 2016 roku*, <https://www.pb.pl/pgnig-prognozuje-wydobycie-47-mld-m3-gazu-i-12-mln-ton-ropy-w-2016-r-827968> [dostęp: 18.03.2017].

¹⁶ *Kopalnie gazu*, <http://www.gazownictwopolskie.pl/technologie/kopalnie-gazu/> [dostęp: 18.03.2017].

¹⁷ T. Furman, *Polska...*, s. 1.

¹⁸ *Lotos zwiększa wydobycie ropy naftowej*, http://www.lotos.pl/322/p,174,n,4409/grupa_kapitalowa/centrum_prasowe/aktualnosci/lotos_zwieksza_wydobycie_ropy_naftowej (18.03.17).

Drugim z państw grupy V4 dysponujących zasobami gazu ziemnego oraz ropy naftowej są Węgry. Jeszcze w latach 80. XX wieku węgierski import gazu ziemnego stanowił zaledwie 34%. Pozostałą potrzebną węgierskiemu konsumentowi ilość surowca zapewniały krajowe kopalnie gazu ziemnego. Jeszcze korzystniej wyglądała sytuacja w sektorze ropy naftowej, której Węgry do lat 80. XX wieku nie musiały sprzedawać wykorzystując własne, krajowe zasoby surowca¹⁹. Obecnie Węgry zużywają w skali roku blisko 15 mld m³ „błękitnego paliwa”. Zaledwie 22% zapotrzebowania na gaz ziemny pokrywają własne zasoby. W połowie otwierającej XXI wiek dekady kanadyjskiemu konsorcjum energetycznemu udało się odkryć w okolicy miasta Mako przy granicy z Rumunią poważne zasoby gazu ziemnego, których wielkość szacuje się na blisko 600 mld m³ surowca. Ich eksploatacja zmniejszy uzależnienie Węgier od importu „błękitnego paliwa” wpłynie na bezpieczeństwo energetyczne kraju²⁰. Te ostatnie jest warunkowane również systemem przesyłowym oraz zdolnościami magazynowymi. Węgry są połączone siecią interkonektorów z rynkiem europejskim, co zwiększa możliwości przesyłu gazu z różnych źródeł. Moce magazynowe to blisko 3,4 mld m³ gazu ziemnego. Dobrze sytuuje to węgierski rynek paliw na tle pozostałych państw Grupy V4²¹.

Niewielkie znaczenie dla czeskiego rynku gazu ziemnego mają pokłady „błękitnego paliwa” znajdujące się w dyspozycji strony czeskiej. Oblicza się, iż możliwości produkcji gazu ziemnego w Republice Czeskiej stanowią zaledwie 2% całkowitego zapotrzebowania na gaz ziemny²². Niewielkie złoża surowca znajdują się na Morawach. Podobnie kształtuje się sytuacja w sferze zapasów, produkcji ropy naftowej. Czeskie zasoby ropy naftowej są szacowane na blisko 15 mln ton. Produkcja surowca nie przekracza 0,1 mln ton²³. Czesi posiadają za to najlepiej zdywersyfikowany wśród państw grupy V4 rynek gazu ziemnego. Dysponują możliwością przesyłu surowca z kilku źródeł. Czeski konsument gazu ziemnego otrzymuje surowiec na podstawie kontraktów zawartych z Norwegią oraz Federacją Rosyjską. W przyszłości poprzez sieć interkonektorów surowiec będzie trafiał na rynek czeski również ze polskich źró-

¹⁹ Z. Łucki, M. Wiernek, *Gazownictwo węgierskie drogowskazem dla gazownictwa polskiego*, „Nowoczesne Gazownictwo” 2005, nr 4, s. 2–3.

²⁰ Węgry: jedno z największych złóż gazu w Europie, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,3835634.html> [dostęp: 18.03.2017].

²¹ T. Zarandy, *Analiza infrastruktury gazowej Węgier* [w:] *Analiza infrastruktury gazowej w Polsce z perspektywy przyszłych wyzwań energetycznych i rozwoju sektora gazu niekonwencjonalnego*, red. I. Albrycht, Kraków 2013, s. 81–84; M. Ciechanowska, *Podziemne magazyny gazu elementem bezpieczeństwa energetycznego Polski*, „Nafta Gaz” 2016, nr 10, s. 6.

²² D. Kałan, *Okno na Zachód: znaczenie czeskiego rynku gazu ziemnego dla państw V4*, „Biuletyn PISM” 14.03.14, nr 24, s. 1.

²³ *Republika Czeska – dane statystyczne*, <http://www.dane-statystyczne.wybornie.com/czechy.html> [dostęp: 18.03.2017].

deł zaopatrzenia w gaz ziemny, konkretnie poprzez terminal LNG w Świnoujściu, a poprzez hub gazowy w austriackim Baumgarterm również z kierunków południowych (gaz z planowanego Południowego Obejścia z regionu Morza Kaspijskiego)²⁴. Poważne są również moce magazynowe Republiki Czeskiej. Całkowita pojemność magazynów gazu ziemnego wynosi 3,25 mld m³ surowca²⁵. Strona czeska stara się również w celu zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego państwa rozbudowywać istniejącą sieć instalacji przesyłowych gazu ziemnego. Przykładem strategicznie ważne inwestycje we wschodniej stosunkowo najsłabiej zgazyfikowanej części kraju (rurociąg „Morawia”: Tvrdonice–Libhost)²⁶. Pewne znaczenie dla środkowoeuropejskiego rynku ropy naftowej posiadają za to czeskie rafinerie. Większościowym pakietem akcji dysponuje polski koncern naftowy PKN Orlen. Ropa naftowa jest importowana z Federacji Rosyjskiej poprzez magistralę przesyłową „Braterstwo”²⁷.

Najsłabiej na tle państw Grupy V4 pod względem zasobów gazu ziemnego oraz ropy naftowej sytuuje się Słowacja. Całkowite pokłady gazu ziemnego szacuje się zaledwie na 14 mld m³ surowca zaś ropy naftowej na 9 mln ton. Roczna produkcja gazu ziemnego nie przekracza 120 mln m³ „błękitnego paliwa” oraz 6 tys. ton „czarnego złota”²⁸. Bezpieczeństwo energetyczne państwa zapewniają trzy magazyny gazu ziemnego o pojemności sięgającej blisko 2 mld m³ surowca, co odpowiada 74% całkowitego zapotrzebowania na surowiec ze strony konsumenta wewnętrznego²⁹. Dopiero w ostatnich latach władze słowackie rozpoczęły realizację projektów, które silniej niż dotychczas zakotwiczyłyby kraj w europejskim systemie przesyłu gazu ziemnego oraz ropy naftowej. Stąd też decyzja o budowie nowych interkonektorów.

²⁴ *Czeši chcą gazu i ropy z Polski. Rozmowy w Warszawie*, <http://www.energetyka24.com/303480, czechy-chca-gazu-i-ropy-z-polski-rozmowy-w-warszawie> [dostęp: 18.03.2017].

²⁵ W ostatnim okresie doszło do rozmów pomiędzy stroną czeską a PKN Orlen w sprawie dostarczenia próbnej partii ropy naftowej z Arabii Saudyjskiej. W przyszłości miałyby ona stanowić alternatywę wobec rosyjskiej ropy naftowej marki „Ural”. Wydaje się jednak, iż kalkulacja ekonomiczna sprzyja dalszej współpracy na linii Federacja Rosyjska – Polska – Republika Czeska. W tak ukształtowanej rzeczywistości niewielkie partie ropy naftowej z obszaru Bliskiego Wschodu stanowiłyby raczej narzędzie nacisku na stronę rosyjską celem obniżenia cen za dostarczany surowiec. *PKN Orlen chce dostarczać saudyjską ropę do Czech*, <http://biznesalert.pl/pkn-orlen-chce-dostarczyc-saudyjska-rope-do-czech/> [dostęp: 18.03.2017].

²⁶ D. Kałan, *Okno...*, s. 1.

²⁷ *Ibidem*, s. 1–2.

²⁸ *PKN Orlen gwarantuje dostawy do czeskiej rafinerii*, <http://www.orlen.pl/PL/BiuroPrasowe/Strony/PKN-ORLEN-gwarantuje-dostawy-do-czeskiej-rafinerii.aspx> [dostęp: 18.03.2017].

²⁹ *Republika Słowacji – dane statystyczne*, <http://www.dane-statystyczne.wybornie.com/slowacja.html> (18.03.17).

³⁰ M. Ciechanowska, *Podziemne...*, s. 6.

Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej wobec państw Grupy V4

Rosyjska strategia energetyczna wobec państw Grupy V4 jest pochodną polityki energetycznej tego kraju wobec państw Starego Kontynentu. Głównym celem jest utrzymanie rynku zbytu na ropę naftową i gaz ziemny na dotychczasowym poziomie. Wydaje się jednak, iż w wyniku podjętych przez państwa Grupy V4 działań na rzecz dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego cel ten będzie trudny do realizacji. Federacja Rosyjska utrzyma zapewne istotną część rynku gazu ziemnego oraz ropy naftowej państw Grupy V4; nie będzie jednak w stanie utrzymać dotychczasowego poziomu eksportu. W szczególności sposób dotyczyć to będzie strony polskiej, która wraz z otwarciem terminalu gazu skroplonego LNG w Świnoujściu w znaczący sposób zdywersyfikowała dotychczasowy portfel zamówień. W przypadku deklarowanej kontynuacji rozbudowy instalacji LNG gaz trafiać będzie poprzez sieć interkonektorów do pozostałych państw Grupy Wyszehradzkiej. Sieć interkonektorów, która ma powstać do 2018 roku na linii północ – południe powinna przyczynić się do zdywersyfikowania zarówno źródeł, jak również linii przesyłowych surowca. Powstanie definiowana na nowo sieć gazowa składająca się z lokalnych połączeń, mających swoje źródła zaopatrzenia w magistralach gazowych oraz terminalach LNG o łącznej przepustowości ponad 30 mld m³ surowca rocznie, czyli dokładnie tyle ile wynosi obecne zapotrzebowanie na gaz ziemny ze strony państw Grupy V4³⁰. Pewne znaczenie może odegrać również zmiana priorytetów amerykańskiej polityki w zakresie możliwości eksportu gazu pozyskiwanego z łupków bitumicznych. W marcu 2014 roku państwa Grupy V4 zaapelowały do Kongresu USA o wyrażenie zgody na eksport amerykańskiego „błękitnego paliwa” dla państw Starego Kontynentu³¹. Tak definiowana strategia polityczna miała na celu ograniczenie rosyjskich wpływów w europejskim sektorze gazu ziemnego poprzez uzyskanie dostępu do kolejnego źródła pozyskiwania surowca³². Gaz łupkowy w formie skroplonej miałby trafiać na rynek europejski poprzez termi-

³⁰ *Road Map towards a Regional Gas Market among the V4 Countries*, <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> [dostęp: 18.03.2017].

³¹ Eksport amerykańskiego gazu na kierunku europejskim wydaje się być możliwy choć nastąpi to nie wcześniej niż zostaną oddane do eksploatacji amerykańskie terminale LNG. Obecnie wydano licencję na budowę pięciu takich instalacji o łącznej mocy przesyłowej 84 mld m³ surowca rocznie, co zapewniłoby odpowiednie do zapotrzebowania ze strony państw europejskich moce eksportowe. P. Tuworowski, *Bezpieczeństwo dostaw gazu dla Grupy Wyszehradzkiej i pozostałych państw Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 2, s. 124.

³² Tak definiowana polityka pozostaje w zgodzie z przyjętą w pierwszej dekadzie XXI wieku polską strategią energetyczną, która przybliżyła cele i zadania stojące przed państwem w zakresie bezpieczeństwa energetycznego. *Polityka energetyczna Polski do 2030 roku*, Warszawa 2009, <http://www.mg.gov.pl/files/upload/8134/Polityka%20energetyczna%20ost.pdf> [dostęp: 19.03.2017].

nale LNG leżące nad Morzem Północnym oraz Morzem Bałtyckim. Stąd siecią interkonektorów surowiec trafiały na rynek energetyczny państw Grupy V4³³. Państwa Grupy V4 wyrażają niezadowolenie w warunków kontraktów gazowych, które są zmuszone zawierać z rosyjskim Gazpromem. Zawierają one liczne niekorzystne klauzule uniemożliwiające sprzedaż nadwyżek pozyskiwanego od rosyjskiego kontrahenta gazu ziemnego, konieczność wnoszenia opłat za zamówiony surowiec niezależnego od skali jego wykorzystania. Stąd też wsparcie ze strony państw Grupy V4 dla idei jednolitego europejskiego rynku energetycznego, zasady solidarności energetycznej. Państwa Grupy Wyszehradzkiej dążą również do podpisania przez stronę rosyjską Europejskiej Karty Energetycznej. Szanse na porozumienie są jednak w tym przypadku niewielkie. Rosyjska polityka energetyczna jest bowiem w sprzeczności z założeniami strategii energetycznej większości europejskich państw. Wynika to po części z przyczyn politycznych, po części zaś z charakterystycznych relacji na linii eksporter – importer³⁴. Trudno w dającej się przewidzieć przyszłości oczekiwać szybkiej poprawy sytuacji państw należących do europejskiego rynku w zakresie swobodnej a przede wszystkim bezpiecznej możliwości pozyskiwania gazu ziemnego z innych niż rosyjskie źródeł. Większość służących temu celowi projektów nowych linii przesyłowych „błękitnego paliwa” nie wyszła poza fazę prac studyjnych. Przykładem projekt linii przesyłowej „Nabucco” będącej częścią południowego korytarza przesyłu gazu ziemnego. Gaz ziemny miał trafiać do Europy z regionu Morza Kaspijskiego i stanowić alternatywę wobec rosyjskiego surowca³⁵. Według założeń przepustowość instalacji miała sięgać 60 mld m³ w skali roku. Podobnie *ad acta* został odłożony projekt budowy terminalu LNG nad chorwackim Adriatykiem. Roczna przepustowość instalacji miała wynosić 6 mld m³. Chorwacja woli inwestować we własne złoża oraz pozyskiwać tańszy surowiec ze źródeł rosyjskich³⁶. Część z państw Europy Południowej dotyczy to również Czech, Słowacji oraz Węgier jest zainteresowana ściślejszą niż dotąd współpracą ze stroną rosyjską. Przykładem wsparcie lub brak poważniejszej krytyki rosyjskich projektów budowy instalacji przesyłowych „South Stream” oraz jego następcy „Turkish Stream”³⁷. Szczególnie mocne zaangażowanie w rosyjskie

³³ Grupa Wyszehradzka apeluje do Kongresu o przyspieszenie eksportu gazu, PAP, Warszawa 8.03.14; UE zapowiada ograniczenie swej zależności od dostaw gazu z Rosji, PAP, 21.03.2014.

³⁴ P. Tuworowski, *Bezpieczeństwo dostaw gazu...*, s. 112.

³⁵ Szerzej o niezrealizowanych projektach budowy nowych linii przesyłowych gazu ziemnego oraz ropy naftowej: M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 98–114.

³⁶ P. Tuworowski, *Bezpieczeństwo...*, s. 117.

³⁷ Ibidem, s. 120. Jeszcze przed wprowadzaniem sankcji wobec strony rosyjskiej w związku z interwencją wojsk Federacji Rosyjskiej na Ukrainie, strona węgierska wspierała rosyjski projekt budowy „South Stream”. Po wycofaniu się Rosjan z przedsięwzięcia, Węgrzy wsparli kolejny rosyjski projekt „Turkish Stream”. A. Sadecki, *Węgrzy promują South Stream*, „Analizy OSW”, 9.07.2014.

projekty rozbudowy infrastruktury przesyłowej w Europie Południowej wykazuje strona węgierska. Węgrzy starają się poprzez ofertę złożoną stronie rosyjskiej zawierającą możliwość budowy, modernizacji istniejącej infrastruktury gazowej uzyskać status hubu gazowego. Pragmatyzm polityczny, ekonomiczny państwa węgierskiego stoi w sprzeczności z interesami polskimi, które wydają się być zbyć mocno zdeterminowane politycznie³⁸. Niejednoznaczna jest również postawa UE rozumianej jako instytucja, jak również kluczowych dla jej istnienia państw w tym w szczególności Niemiec oraz Francji. Nie wydają się być one zdeterminowane w działaniach na rzecz dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego. Przykładem tak definiowanego działania jest niekonfrontacyjna wobec Gazpromu postawa w kwestii sporu prawnego o stosowanie przez koncern niezgodnych z prawem UE praktyk w zakresie przesyłu oraz obrotu gazem ziemnym na obszarze Europy Środkowej³⁹. Innym przykładem niezrealizowanej inwestycji jest projekt budowy gazociągu AGRI, którym surowiec miał trafić na południowoeuropejski rynek gazu ziemnego z Azerbejdżanu poprzez Turcję. Część z państw Grupy V4 stara się wykorzystać funkcję rewersu dla istniejącego systemu połączeń gazowych. W przypadku wstrzymania dostaw rosyjskich państwa Grupy V4 zyskują w ten sposób możliwość pozyskiwania surowca z innych źródeł, na przykład norweskich *via* Niemcy. Tak definiowaną strategię realizują władze czeskie oraz słowackie w mniejszym stopniu zainteresowane są takim rozwiązaniem Polska oraz Węgry⁴⁰.

Istotne znaczenie w rosyjskiej strategii energetycznej wobec państw Grupy V4 odgrywa eksport ropy naftowej. Rosjanie dostarczają na rynek krajów wchodzących w skład Grupy Wyszehradzkiej surowiec, który następnie podlega rafinacji w zakładach rafineryjnych i sprzedawany jest już w postaci paliw płynnych oraz innych produktów ropopochodnych z dużym zyskiem na europejskim rynku paliw. Rosyjska ropa marki Ural należy do gorszych gatunkowo, szczególnie w porównaniu do surowca pozyskiwanego od państw Bliskiego Wschodu (tak zwana lekka ropa naftowa). Nie przeszkadza to jednak rafineriom państw środkowoeuropejskich, przystosowanych do rafinacji mocno zasiarczonej rosyjskiej ropy naftowej. Największe znaczenie dla rosyjskiego rynku paliw mają polskie rafinerie w Gdańsku (Lotos) oraz Płocku (PKN Orlen). Przez wiele lat ropa naftowa trafiała do polskich zakładów rafineryj-

³⁸ P. Tuworski, *Bezpieczeństwo dostaw gazu...*, s. 121–122.

³⁹ A. Łoskot-Strachota, Sz. Kardaś, *Gazprom bez kary za praktyki monopolistyczne w Europie Środkowej*, „Analizy OSW”, 15.03.2017.

⁴⁰ W przypadku państwa polskiego możliwość rewersu istnieje na przebiegającym przez nasz kraj gazociągu Jamalskim. *24 lutego aukcja na fizyczny rewers na gazociągu jamalskim*, http://gazownictwo.wnp.pl/24-lutego-aukcja-na-fizyczny-rewers-na-gazociagu-jamalskim,218289_1_0_0.html [dostęp: 19.03.2017].

nych poprzez system ropociągowy przebiegający poprzez Ukrainę do Polski. Obecnie wskutek uruchomienia ropociągu „BTS II” zaopatrywanie rafinerii odbywa się drogą morską, co zwiększa koszty pozyskiwania surowca, umacniając pozycję Federacji Rosyjskiej jako dostawcy „czarnego złota”⁴¹. Wykorzystując do przesyłu ropy naftowej transport morski Rosjanie nie muszą się wiązać, jak to miało miejsce w przypadku stałych instalacji przesyłowych z konkretnym kontrahentem, mogąc wybierać optymalne dla siebie rozwiązania. Stąd też należy się spodziewać spadku zainteresowania polskimi rafineriami na rzecz niemieckiego sektora rafinacji ropy naftowej, w którym to strona rosyjska posiada poważne udziały⁴². Pośrednio na tak definiowanej polityce energetycznej władz rosyjskich mogą również ucierpieć czeskie rafinerii w Kralupach oraz Litwinowie należące do spółki Unipetrol kontrolowanej przez polski PKN Orlen⁴³. W związku z powyższym PKN Orlen podjął decyzję o sprowadzeniu niewielkich partii ropy naftowej z Arabii Saudyjskiej. Tak definiowane działania mają na celu wywarcie presji na stronie rosyjskiej w celu poprawy pozycji negocjacyjnej polskiej firmy, jak również otworzenie nowego szlaku dostaw ropy naftowej jako ewentualnej alternatywy wobec dotychczas dostarczanej ropy rosyjskiej⁴⁴. W ostatnich latach widać również zarysowującą się wyraźnie tendencję odchodzenia przez stronę rosyjską od transportu ropy naftowej na rzecz wytworzonych w procesie rafinacji paliw gotowych oraz produktów ropopochodnych. Jest to warunkowane kalkulacją ekonomiczną oraz wynikającą z tego rozbudową rosyjskiego potencjału rafineryjnego. Ucierpieć na tym mogą rafinerie państw wchodzących w skład Grupy V4⁴⁵. Rosjanie są również zainteresowani przejmowaniem strategicznych aktywów koncernów energetycznych państw należących do Grupy V4. Przykładem tego było nabycie w 2009 roku ponad

⁴¹ I. Wiśniewska, *Rosja: BTS 2 uruchomiony w trybie testowym*, „Analizy OSW”, 28.03.2012.

⁴² Ł. Antas, W. Konończuk, *Rosnieft wchodzi na niemiecki rynek naftowy*, „Analizy OSW”, 20.10.2010; Sz. Kardaś, *Nowe kontrakty Rosniefti z firmami europejskimi*, „Analizy OSW”, 6.02.2013.

⁴³ W związku z uruchomieniem BTS 2 w 2012 roku Republika Czeska odnotowała blisko 30% spadek dostaw rosyjskiej ropy naftowej ropociągami magistrali Družba (ponad 54% ropy naftowej trafiającej na rynek czeski realizowana jest w oparciu o system ropociągów biegnący z Rosji via Ukraina przez Słowację. Pozostała ilość przez port w Trieście ropociągami TAL oraz IKL). Sytuację komplikują dodatkowo plany słowackiego rządu rozbudowy krajowej części magistrali Družba celem umożliwienia stronie rosyjskiej przesyłu surowca na kierunku austriackim. Skuteczność rosyjskiej polityki energetycznej wyraża się w tym przypadku doprowadzeniem do rywalizacji w gronie państw Grupy V4 o uzyskanie statusu państwa tranzytowego dla rosyjskiej ropy naftowej. J. Groszkowski, *Czeskie obawy o przyszłość ropociągu Družba*, „Analizy OSW”, 18.04.2012; *Grupa PKN Orlen kupuje od Shella 16,3% udziałów w Ceska Rafinerska*, <http://www.forbes.pl/spolka-pkn-orken-kupuje-udzialy-ceska-afinerska,artykuly,166087,1,1.html> [dostęp: 20.03.2017].

⁴⁴ *PKN Orlen chce dostarczyć saudyjską ropę do Czech*, <http://biznesalert.pl/pkn-orken-chce-dostarczyc-saudyjska-rope-do-czech/> (21.03.17).

⁴⁵ Sz. Kardaś, *Zmierzch naftowego Eldorado. Ewolucja aktywności rosyjskich firm paliwowych na rynku UE*, „Prace OSW”, 17.03.2016.

21% akcji węgierskiego koncernu energetycznego MOL od austriackiego koncernu naftowego OMV⁴⁶. Gdy do władzy doszedł rząd V. Orbana Rosjanie, chcąc zrealizować szereg strategicznych projektów w sferze przesyłu gazu ziemnego oraz ropy naftowej postanowili sprzedać należące do nich akcje MOL-a węgierskim władzom. Świadczy to o dużej elastyczności strony rosyjskiej, która potrafi wykorzystać swoje aktywa w celu realizacji strategicznych projektów energetycznych. Tak też się stało w przypadku Węgier, z którymi strona rosyjska zawarła szereg umów dotyczących rynku energii jądrowej, przesyłu i magazynowania gazu ziemnego oraz warunków sprzedaży ropy naftowej⁴⁷. Dobrze układa się współpraca w sektorze energetycznym pomiędzy Federacją Rosyjską a Republiką Słowacką. Słowacy wzmocnili swoją pozycję negocjacyjną wobec strony rosyjskiej, uzyskując możliwość dostaw ropy naftowej oraz gazu ziemnego z alternatywnych w stosunku do rosyjskich źródeł zaopatrzenia w surowce energetyczne. Rząd słowacki woli jednak sprowadzać ropę naftową i gaz ziemny z Federacji Rosyjskiej, za czym przemawiają niższe koszty transportu oraz preferencyjne w stosunku do pozostałych państw Grupy V4 ceny za ropę naftową i gaz ziemny. Tak definiowana współpraca energetyczna na linii Moskwa – Bratysława wpisuje się w szerszy kontekst dobrych relacji politycznych, które w przypadku Federacji Rosyjskiej mają poważny wpływ na ostateczne ukształtowanie polityki energetycznej⁴⁸.

Rosjanie pozostaną obecni na rynku paliw Grupy V4, choć zmieni się ich udział, a przez to znaczenie, jakie do tej pory odgrywali w polityce energetycznej Polski, Czech, Słowacji oraz Węgier. Innym celem polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej jest przejmowanie aktywów narodowych sektorów energetycznych należących do krajów skupionych w Grupie Wyszehradzkiej. Te ostatnie jednak nie są skłonne do zaakceptowania tak definiowanej przez stronę rosyjską polityki. Rosjanie starają się również dywersyfikować trasy przesyłu gazu ziemnego czego przykładem budowa instalacji „North Stream” oraz jego odnogi „Opal”. Podobnie sytuacja kształtuje się na rynku ropy naftowej. Jednocześnie jednak podejmują próby nawiązywania ściślejszej niż dotąd współpracy z państwami Grupy Wyszehradzkiej. Przykłady takiej współpracy z Republiką Czeską, Węgrami oraz Słowacją wskazują, iż pole do współdziałania jest szerokie, a co najważniejsze realne stają się wspólne projekty energetyczne.

⁴⁶ *Rosjanie mają 21% akcji MOL*, <https://www.pb.pl/rosjanie-maja-21-proc-akcji-mol-490728> [dostęp: 21.03.2017].

⁴⁷ *Rosjanie sprzedadzą Węgom akcje MOL*, <http://www.rp.pl/arttykul/678751-Rosjanie-sprzedadza-Wegrom-akcje-MOL.html#ap-1> [dostęp: 21.03.2017]; Węgry zacieśniają współpracę energetyczną i polityczną z Rosją, http://energetyka.wnp.pl/wegry-zaciesniaja-wspolprace-energetyczna-i-polityczna-z-rosja,216205_1_0_0.html [dostęp: 21.03.2017].

⁴⁸ J. Groszkowski, *Rosyjska karta premiera Ficy*, „Komentarze OSW”, 1.07.2015.

Strona polska powinna uwzględnić tak definiowaną rzeczywistość w formułowaniu własnej strategii energetycznej, szerzej kulturze strategicznej.

Zakończenie

Rynek energetyczny państw grupy V4 znajduje się w orbicie zainteresowań strony rosyjskiej, aczkolwiek nie wchodzi on do grupy zadań priorytetowych związanych z realizacją strategii energetycznej. W dużym stopniu procesy zachodzące na rynku energetycznym krajów Grupy Wyszehradzkiej są pochodną relacji na linii Moskwa – Berlin. To one kształtują rozwój zdarzeń na rynku ropy naftowej i gazu ziemnego, mają również wpływ na ostateczną konstrukcję polityki energetycznej tych państw w zakresie wykorzystania energii jądrowej. Stąd też wynikają decyzje władz czeskich o przyłączeniu się do budowy infrastruktury pomocniczej gazociągu OPAL, co umożliwiła przesył rosyjskiego gazu ziemnego z ominięciem niestabilnej Ukrainy. Nie dziwi również brak poważniejszego sprzeciwu ze strony Czech, Węgier oraz Słowacji w stosunku do rosyjskich planów budowy drugiej nitki gazociągu „North Stream” oraz „Turkish Stream”⁴⁹. Państwa te wydają się być zainteresowane uczestnictwem w projektach będących pochodnymi podjętych przez Federację Rosyjską i jej partnerów biznesowych planów realizacji nowych tras przesyłowych. Inaczej kształtuje się polityka energetyczna władz polskich, które konsekwentnie starają się przeciwdziałać realizacji rosyjskich projektów energetycznych wychodząc z założenia, iż ich kluczowym założeniem jest realizacja politycznych celów wynikających z chęci odbudowy utraconej po upadku ZSRR strefy wpływów. Stąd też decyzja o budowie terminalu LNG w Świnoujściu, próby dywersyfikacji dostaw ropy naftowej dla naszych rafinerii czy też podejmowane działania na rzecz blokowania inwestycji „North Stream II”. W dającej się przewidzieć perspektywie nie należy się spodziewać zmiany rosyjskiej polityki wobec państw grupy V4. Rosjanie będą się starać różnicować swoje zachowania w sferze politycznej, gospodarczej wobec poszczególnych państw Grupy Wyszehradzkiej, co będzie pochodną ich stosunku do rosyjskiej strategii energetycznej wobec Starożytności. O ile Czechy, Węgry oraz Słowacja mogą liczyć na względnie poprawne relacje ze stroną rosyjską, o tyle w przypadku stosunków na linii Warszawa – Moskwa nie widać niestety szans na poważniejszą zmianę.

⁴⁹ M. Chudziak, Sz. Kardaś, W. Rodkiewicz, *Turecja–Rosja: partnerstwo z rozsądku*, „Analizy OSW”, 12.10.2016.

Bibliografia

Opracowania

- Kaczmarek M., *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
- Kagarlicki B., *Imperium Peryferii. Rosja i system światowy*, Warszawa 2012.
- Kisielewski T.A., *Schyłek Rosji*, Poznań 2007.
- Klaczyński R., *Ropa naftowa i gaz ziemny obszaru postradzieckiego. Rola i znaczenie surowców energetycznych w polityce Kremla*, Kraków 2010.
- Kotkin S., *Armagedon był o krok. Rozpad Związku Radzieckiego 1970–2000*, Warszawa 2009.
- Paniuszkin W., Zygar M., *Gazprom: rosyjska broń*, Warszawa 2010.

Artykuły w czasopismach branżowych

- Ciechanowska M., *Podziemne magazyny gazu elementem bezpieczeństwa energetycznego Polski*, „Nafta Gaz” 2016, nr 10.
- Grabowska A., *Dylematy energetyczne Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1.
- Łucki Z., Wiernek M., *Gazownictwo węgierskie drogowskazem dla gazownictwa polskiego*, „Nowoczesne Gazownictwa” 2005, nr 4.
- Stala-Szluga K., Lorenz U., *Rynek surowców energetycznych w Rosji: ropa naftowa i gaz ziemny*, „Przegląd Górniczy” 2010.
- Wyganowski J., *Co czeka sektor gazu i ropy w 2016 roku?* „Energia Gigawat” 2016, nr 1.
- Wyganowski J., *Po co Rosja bierze Krym*, „Energia Gigawat” 2014, nr 3.

Materiały ośrodków analitycznych

- Antas Ł., Konończuk W., *Rosnieft wchodzi na niemiecki rynek naftowy*, „Analizy OSW”, 20.10.2010.
- Chudziak M., Kardaś Sz., Rodkiewicz W., *Turcja–Rosja: partnerstwo z rozsądku*, „Analizy OSW”, 12.10.2016.
- Groszkowski J., *Czeskie obawy o przyszłość ropociągu Družba*, „Analizy OSW”, 18.04.2012.
- Groszkowski J., *Rosyjska karta premiera Ficy*, „Komentarze OSW”, 1.07.2015.
- Kałań D., *Okno na Zachód: znaczenie czeskiego rynku gazu ziemnego dla państw V4*, „Biuletyn PISM”, 14.03.2014, nr 24.
- Kardaś Sz., *Nowe kontrakty Rosniefti z firmami europejskimi*, „Analizy OSW”, 6.02.2013.
- Kardaś Sz., *Zmierzch naftowego Eldorado. Ewolucja aktywności rosyjskich firm paliwowych na rynku UE*, „Prace OSW”, 17.03.2016.
- Łoskot-Strachota A., Kardaś Sz., *Gazprom bez kary za praktyki monopolistyczne w Europie Środkowej*, „Analizy OSW”, 15.03.2017.

Sadecki A., *Węgrzy promują South Stream*, „Analizy OSW”, 9.07.2014.

Tuworowski P., *Bezpieczeństwo dostaw gazu dla Grupy Wyszehradzkiej i pozostałych państw Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 2, s. 124.

Wiśniewska I., *Rosja: BTS 2 uruchomiony w trybie testowym*, „Analizy OSW”, 28.03.2012.

Zarandy T., *Analiza infrastruktury gazowej Węgier*, [w:] *Analiza infrastruktury gazowej w Polsce z perspektywy przyszłych wyzwań energetycznych i rozwoju sektora gazu niekonwencjonalnego*, red. I. Albrycht, Kraków 2013.

Polska Agencja Prasowa

Grupa Wyszehradzka apeluje do Kongresu o przyspieszenie eksportu gazu, PAP, 8.03.2014.

Rosja ujawniła swe zasoby ropy i gazu, PAP, 12.07.2013.

UE zapowiada ograniczenie swej zależności od dostaw gazu z Rosji, PAP, 21.03.2014.

Netografia

24 lutego aukcja na fizyczny rewers na gazociągu jamalskim, http://gazownictwo.wnp.pl/24-lutego-aukcja-na-fizyczny-rewers-na-gazociagu-jamalskim,218289_1_0_0.html.

Czesi chcą gazu i ropy z Polski. Rozmowy w Warszawie, <http://www.energetyka24.com/303480,czechy-chca-gazu-i-ropy-z-polski-rozmowy-w-warszawie>.

Eksport gazu ziemnego, <http://www.dane-statystyczne.wybornie.com/eksport-gazu-ziemnego.html>.

Furman T., Polska ma duże udokumentowane zasoby gazu ziemnego, <http://www.rp.pl/artukul/1162276-Polska-ma-duze-udokumentowane-zasoby-gazu-ziemnego.html#ap-1>.

Grupa PKN Orlen kupuje od Shella 16,3% udziałów w Ceska Rafinerska, <http://www.forbes.pl/spolka-pkn-orken-kupuje-udzialy-ceska-rafinerska,artykuly,166087,1,1.html>.

Kopalnie gazu, http://www.gazownictwopolskie.pl/technologie/kopalnie-gazu/Lotos_zwieksza_wydobycie_ropy_naftowej, http://www.lotos.pl/322/p,174,n,4409/grupa_kapitalowa/centrum_prasowe/aktualnosci/lotos_zwieksza_wydobycie_ropy_naftowej.

Malinowski D., Jakie wydobycie ropy i gazu w Rosji?, http://gazownictwo.wnp.pl/jakie-wydobycie-ropy-i-gazu-w-rosji,284534_1_0_0.html (15.03.17).

PGNiG prognozuje wydobycie 4,7 mld m³ gazu i 1,2 mln ton ropy w 2016 roku, <https://www.pb.pl/pgnig-prognozuje-wydobycie-47-mld-m3-gazu-i-12-mln-ton-ropy-w-2016-r-827968>.

PKN Orlen chce dostarczać saudyjską ropę do Czech, <http://biznesalert.pl/pkn-orken-chce-dostarczyc-saudyjska-rope-do-czech/>.

PKN Orlen chce dostarczyć saudyjską ropę do Czech, <http://biznesalert.pl/pkn-orken-chce-dostarczyc-saudyjska-rope-do-czech/>.

PKN Orlen gwarantuje dostawy do czeskiej rafinerii, <http://www.orken.pl/PL/Biuro-Prasowe/Strony/PKN-ORLEN-gwarantuje-dostawy-do-czeskiej-rafinerii.aspx>.

Polityka energetyczna Polski do 2030 roku, Warszawa 2009, <http://www.mg.gov.pl/files/upload/8134/Polityka%20energetyczna%20ost.pdf>.

Republika Czeska – dane statystyczne, <http://www.dane-statystyczne.wybornie.com/czechy.html>.

Republika Słowacji – dane statystyczne, <http://www.dane-statystyczne.wybornie.com/slowacja.html>.

Road Map towards a Regional Gas Market among the V4 Countries, <http://www.vise-gradgroup.eu/documents/official-statements>.

Rosjanie mają 21% akcji MOL, <https://www.pb.pl/rosjanie-maja-21-proc-akcji-mol-490728>.

Rosjanie sprzedadzą Węgrom akcje MOL, <http://www.rp.pl/arttykul/678751-Rosjanie-sprzedadza-Wegrom-akcje-MOL.html#ap-1>.

Węgry zacieśniają współpracę energetyczną i polityczną z Rosją, http://energetyka.wnp.pl/wegry-zaciesniaja-wspolprace-energetyczna-i-polityczna-z-rosja,216205_1_0_0.html.

Węgry: jedno z największych złóż gazu w Europie, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,3835634.html>.